

Kulturně-historická část

Exkurse je, samozřejmě, zaměřena přírodovědně, avšak k poznání navštívené oblasti neoddelitelně patří i poznání jejích základních, kulturně-historických hodnot. Ostatně, obecně platí, že pochopení současné struktury krajiny a dnešního stavu vegetace není možné bez znalosti historie území.

Historie:

Území Malé Asie (Asia Minor, Anatolie) patří k těm, která byla intenzivně využívána již od počátku neolitu (zde cca od 8000 let B.C.). Prvním významným státním útvarem zde byla Chetitská říše s centrem Chatušaš. Chetitové přišli od SV kolem r. 2000 B.C. a kolem r. 1500 B.C. počali formovat svůj státní útvar. Ten byl vyvrácen před r. 1100 B.C. nájezdy kmenů ze severu. (Chetitské písmo rozluštil český orientalista Bedřich Hrozný.)

V západní části Malé Asie existovalo více menších a ne příliš pevně zformovaných státních útvarů tzv. mořských národů; postupně zde došlo v průběhu 11. až 9. století B.C. k expansi Řeků, kteří vytvořili řadu menších městských států. Významným kulturně-historickým předělem bylo převzetí (od Feničanů) a zdokonalení písma (asi v 9. stol. B.C.).

Řecké kolonie byly v 6.-4. stol. B.C. vystaveny tlaku Peršanů, v té době se odehrávala řada řecko-perských válek a řecké městské státy byly střídavě pod přímou perskou správou, či požívaly různý stupeň autonomie. Z perské nadvlády definitivně osvobodil řecká maloasijská města až Alexandr Veliký (Makedonský) r. 334 B.C. Po jeho smrti (323 B.C.) připadlo území různým jeho dvořanům a generálům, vzniklo zde několik království, z nichž nejvýznamnějším bylo Pergamské království.

Ve 3. stol. B.C. byla Malá Asie zpusťována Galaty (Kelty), část se jich posléze v M. Asii usadila – viz Listy Galatským sv. Pavla.

Ve 2. stol. B.C. narůstal tlak Říma a r. 130 B.C. se Pergamské království stalo součástí Římské říše. Maloasijské pobřeží a přilehlé ostrovy se postupně staly jedním z hlavních center antické kultury (s těsnou návazností na helénistické i starší tradice) – města Milétos, Efesos, Pergamon, Heracleia, Halicarnassos a velké množství menších sídel.

Roku 330 přenesl císař Konstantin hlavní město Římské říše z Říma do dnešního Istanbulu (v té době Konstantinopolis – Konstantinopol). Důvodem byla mj. nestabilita západní části říše vystavené nájezdům barbarů. Tím bylo založeno centrum pozdější Byzantské říše, která vznikla po rozdělení Římské říše (r. 395) z její východní části.

Největší rozvoj Byzantské říše nastal v 6. stol. A.D. za císaře Justiniána, od 7. století pak byla říše vystavena náporu Arabů (zvláště její J a V provincie). V 11. století zde vytvořili svůj první státní útvar seldžučtí Turci, tzv. Konyjský sultanát. Turecké kmeny pronikaly do Malé Asie ze střední Asie počínaje 10. stol. a postupně omezovaly rozsah Byzantské říše.

Ve 12. a 13. stol. se oblast Malé Asie i přilehlá část evropské pevniny staly shromaždištěm a nástupišťem křižáckých výprav do „Svaté země“. Poč. 13. stol. byl dokonce křižáky dobyt Konstantinopol a cca na 50 let se stal centrem tzv. Latinského království.

V 90. letech 13. stol. vyhlásil Osman I., vládce emirátu v SZ Anatólii, nezávislost na Konyjském sultanátu a položil tak základ Osmanské říši a dynastii, která jí vládla až do r.

1922. Boje Osmanů s Byzanci skončily až r. 1453 pádem Cařihradu. ten se stal pod jménem Istanbul hlavním městem Osmanské říše (před jeho pádem jím bylo Edirne).
Expanse Osmanské říše dosáhla vrcholu v 16. a 17. století a byla zastavena až porážkou před Vídní v r. 1683. Od té doby docházelo k postupnému omezování území říše v Evropě.
V Balkánských válkách (1911-1912) byla vyhlášena nezávislost Řecka a Bulharska. Snaha Turecka revidovat výsledky Balkánských válek vedla Turecko k boji na straně centrálních mocností v 1. světové válce. Po jejich porážce bylo území okupováno vítěznými mocnostmi, hlavně řeckou armádou. V čele odporu proti řecké okupaci stál Mustafa Kemal, pozdější prezident Atatürk. V r. 1922 byl zrušen sultanát, sesazen poslední sultán Mehmed VI. a vyhlášena republika. Hlavní město bylo přeneseno z Istanbulu do Ankary. Lausanská dohoda v r. 1923 stanovila dnešní hranice Turecka.

Památky na cestě:

Počítáme s návštěvou několika hlavních antických památek (především Trója, Pergamon, Efesos) a některého menšího, ale pěkného místa (Didyma ?, Termessos?), s možnými úpravami podle času a situace na místě. Dále počítáme s krátkou návštěvou měst Edirne (po přejezdu hranic do Turecka) a Konya, oblasti Kappadokie a podle času možná i Chatusaše. Na zpáteční cestě předpokládáme delší zastávku v Istanbulu. Zde jsou uvedeny jen nejzákladnější informace, s sebou budeme mít k dispozici specialisované průvodce.

Edirne – Osada starého založení, strategicky umístěná na soutoku řek Tonzos a Hebros, dnes nazývané někdy „brána Orientu“. V r. 125 A.D. zde císař Hadrián zde založil pevnost Hadrianopolis (později Adrianopol). Významné místo i v době byzantské a v době před dobytím Cařihradu hlavní město Osmanské říše. V 19. a poč. 20. stol. střídavě pod nadvládou Ruska, Bulharska, Řecka a Osmanské říše, definitivně se stalo součástí Turecka v r. 1922. Z byzantské doby se zachovala tzv. Hodinová věž (1123) a přilehlé části opevnění. Z pozdější doby pochází řada mešit, z nichž nejkrásnější je Selimova mešita z let 1569-1575 a proti stojící nejstarší mešita ve městě Stará mešita (1403-1414).

Trója (Troia, Truva) – Známa Trójská válka se odehrála kolem r. 1210 B.C., popsána Homérem byla asi o 300 let později (Paris, nejmladší syn trójského krále Priama, unesl ženu spartského krále Menelaa Helenu. Menelaos a jeho bratr Agamemnon oblehly Tróju a údajně ji dobyli až po 10 letech známým způsobem). Na pahorku Hisarlik bylo archeology odhaleno celkem 9 vrstev, odpovídajících zhruba 9 městům z let cca 3000 B.C. až 400 A.D. Poté osídlení zcela zaniklo a místo bylo zapomenuto, až v r. 1870 bylo znovu objeveno H.Schliemannem. Době Trójské války odpovídá Trója VII. Přesto, že odkryté zříceniny nejsou na první pohled příliš impozantní, měli bychom se zde alespoň krátce zastavit kvůli kulturnímu významu místa a jeho genu loci.

Pergamon (Bergama, Pergamum) – Město bylo založeno dvořanem Alexandra Velikého Lýsimachem a postupně se stalo centrem silného městského státu. Kolem r. 170 B.C. byla založena slavná knihovna, která byla druhou největší po alexandrijské. Kleopatrou byla převezena do Alexandrie. Z budovy se zachovaly zbytky sloupoví a základy. V r. 129 B.C. se zde narodil lékař Galénos. Město vzkvétalo až do nástupu Seldžuků a definitivně upadlo vpádem Mongolů. Vykopávky od r. 1878, většina dřívějších nálezů však převezena do Berlína (Pergamon Museum). Zbytky řady chrámů, paláce, římských lázní, gymnasia a divadla. Tři kilometry západně zříceniny lázní Asklepieion.

Efesos – Dřívější osada byla kolem r. 1000 B.C. obsazena Řeky, kteří zde vybudovali město s významným přístavem. Několikrát zničeno či poškozeno nájezdy nepřátel a zemětřesením, vždy však znovu postaveno. Patří k nejzachovalejším antickým městům vůbec, z dobře zachovaných staveb vyniká Celsova knihovna a Hadriánův chrám (kolem r. 130 A.D.), obojí částečně rekonstruováno z původních zbytků. Zbytky Janovy baziliky z 6. stol s hrobem sv. Jana. Hrad nad bývalým městem je ze 14. stol.

Slavný Artemidin chrám (Artemision), považovaný za jeden z divů antického světa, stál mimo areál (poslední velká přestavba v l. 350-250 B.C., rozměry 115 x 55 m). Zachovaly se z něj jen základy a jeden sloup.

Milétos – Město bylo centrem řeckých kolonií v Malé Asii s jedním z nejdůležitějších starověkých přístavů. Vedle obchodního to bylo i intelektuální centrum (Thales z Milétu aj.). Vedle rozmanitých jiných památek je zde jedno z největších divadel (pro 25 tis. diváků). Zajímavá je i byzantská pevnost nad městem z 8. stol. Po pádu byzantské říše město postupně upadalo a definitivně bylo opuštěno v 16. stol. po zanesení přístavu.

Bodrum/Halicarnassos – Osada založena Řeky po jejich expansi do Malé Asie. Poč. 5. stol. se zde narodil Hérodotos, významný starověký dějepisec. V letech 377-353 B.C. zde vládl perský satrapa Mausólos, který zde nechal vybudovat proslulé mausoleum (mausoleion, dokončeno manželkou po jeho smrti), považované za jeden z divů světa. Bylo zničeno zemětřesením ve 13. stol. a trosky použito jako stavebního materiálu mj. na výstavbu johanitského hradu, postaveného kolem r. 1415. Hrad byl později dobyt Turky a přestavěn. Z mausolea jsou dnes patrné jen základy.

Na západním pobřeží jsou i další pozoruhodná, menší antická města – **Priené, Didyma, Mira**, dále kolem Antalye **Termessos, Pergé a Aspendos**.

Antalya – Sice významné, ale na památky chudší město, vybudované postupně od 2. stol. B.C. hlavně jako pevnost. Zachovány mj. mohutné hradby.

Konya – Významné správní středisko, známé již v římské a byzantské době. Hlavní město Seldžucké říše (Konyjský sultanát). Množství islámských památek, především mešit, včetně nejstarší seldžucké mešity z r. 1202.

Göreme, Kappadokie – Mimořádně zajímavá oblast modelovaná erozní činností v měkkých tufitech. Měkká hornina umožnila vybudování nesčetných skalních obydlí, chrámů, klášterů až celých podzemních měst. Území se stalo útočištěm křesťanů, zvláště před expanzí Arabů v 7. až 13. stol. První křesťanskou komunitu zde však založil již Sv. Pavel. Křesťané zde žili až do r. 1924, kdy byli tureckou vládou přesídleni (?) Řada obcí, z nichž nejznámější je Göreme.

Chatušaš – Hlavní město Chetitské říše ve 2. tis. B.C. Největší rozkvět kolem r. 1500 B.C. Bylo zde nalezeno 10 000 hliněných destiček a pečetidel s klínovým písmem assyrsko-babylónského typu, které se dlouho nedařilo rozluštit (B.Hrozný, 1916). Nejznámější tzv. Lvi brána, dále zachovány zbytky hradeb a základy staveb. V okolí vykopávky několika dalších chetitských osad.

Ankara – Místo bylo významným bodem již v době Chetitské říše, za Římanů i v době byzantské, za Seldžucké i Osmanské říše – osídlení na pahorku, kde je dnes stará Ankara (ta by případně stála za shlédnutí – zbytky pevnosti). Řada mešit z 12. – 16. stol. Jinak spíše moderní město, které se rozrostlo až po r. 1923

Istanbul (Byzantion, Konstantinopol, Cařihrad) – Založen pravděpodobně Dóry v 7. stol. B.C. jako Byzantion. Rozkvět však až po r. 340 (Konstantin) a po rozdělení Římské říše (395), kdy se stal hlavním městem Východořímské, později nazývané Byzantské říše („Druhý Řím“, centrum východního křesťanství). V r. 1453 po 52 dnech obléhání dobyt Osmany pod vedením sultána Mehmeda II. Od té doby Istanbul. Sultán velmi osvíceně ponechal městu obchodní privilegia, zakázal ničit křesťanská umělecká díla a ponechal volnost i křesťanským bohoslužbám. Jen některé byzantské kostely byly postupně přeměněny na mešity (viz Haghia Sofía).

Palác Topkapi: Palác postavený jako sídelní po dobytí Cařihradu na místě antické akropole a byzantského paláce. Centrální část dostavěna r. 1478, postupně doplňován až do r. 1855, kdy sultán přenesl své sídlo jinam a komplex se stal museem.

Haghia Sofía: První stavba již za Konstantina, poté několikrát zničena požáry, dnešní stavba dokončena za Justiniána r. 537. Pozdější úpravy hlavně po poškození zemětřeseními. Po dobytí Cařihradu Turky přeměna na mešitu, vnitřní výzdoba jen zabilena, později přistavěny minarety. Od r. 1934 musejní objekt – restaurace původní výzdoby.

Modrá mešita: Jedna z největších a nejhezčích mešit, postavena v letech 1609-1616.

Hippodrom: Založen r. 203, zvětšen Konstantinem kolem r. 330. Kapacita cca 100 tis. diváků. Ze zachované výzdoby je zajímavý tzv. Egyptský obelisk, který byl převezen r. 390 A:D: z Karnaku (pův. 15. stol. B.C.), Hadí sloup (pův. 5. stol. B.C., Delfy) a mramorový Zděný sloup z 10. stol.

Podzemní cisterna: Jedna z nejzajímavějších světských byzantských architektur vůbec, postavená r. 527 jako zásobárna pitné vody (141 x 73 m, 336 sloupů).

Další paláce, byzantské hradby, mešity a kláštery.

Výslovnost:

â otevřené a

c dž

ç č

ş š

ğ měkké g, něco mezi g a h

ı (i bez tečky) něco mezi i a u